

organizing themselves to enhance their professional competence. Also identified promising directions for future educational research, namely: the creation of a technique of use of innovative technologies for the development of creative potential and provide pedagogical growth of young teachers.

Key words: Methodical work, innovative forms, a young teacher, teacher-mentor, pedagogical growth, mentoring.

УДК [37:305]:342.722

Світлана Гришак

МІЖНАРОДНІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ООН ЩОДО РІВНОСТІ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

У статті розглянуто міжнародно-правові стандарти ООН щодо рівності жінок і чоловіків як чинник розвитку гендерної освіти на пострадянському просторі. Міжнародні правові стандарти щодо рівності жінок і чоловіків – це конкретні приписи в галузі забезпечення гендерної рівності, до яких відносять нормативні акти, конвенції, декларації, резолюції, пакти тощо. У сфері освіти стандарти ООН, крім правового регулювання гендерних відносин, зобов'язують національні держави вживати необхідних заходів для зміни шкідливих культурних стереотипів суспільної свідомості і поведінки, що, безумовно, можливо тільки шляхом поширення гендерних знань серед населення пострадянських країн і відповідного розвитку гендерної освіти.

Ключові слова: міжнародні правові стандарти, нормативні акти ООН, рівність жінок і чоловіків, гендерні стереотипи, дискримінація, гендерна освіта, країни пострадянського простору.

Гришак С. Международные правовые стандарты ООН в отношении равенства женщин и мужчин как фактор развития гендерного образования на постсоветском пространстве.

В статье рассмотрены международно-правовые стандарты ООН в отношении равенства женщин и мужчин как фактор развития гендерного образования на постсоветском пространстве. Международные правовые стандарты равенства женщин и мужчин – это конкретные предписания в области обеспечения гендерного равенства, к которым относят нормативные акты, конвенции, декларации, резолюции, пакты и т.п. В сфере образования стандарты ООН, кроме правового регулирования гендерных отношений, обязывают национальные государства принимать необходимые меры для изменения вредных культурных стереотипов общественного сознания и поведения, что, безусловно, возможно только

путем распространения гендерных знаний среди населения постсоветских стран и соответствующего развития гендерного образования.

Ключевые слова: международные правовые стандарты, нормативные акты ООН, равенство женщин и мужчин, гендерные стереотипы, дискриминация, гендерное образование, страны постсоветского пространства.

Останнє десятиліття ХХ ст. характеризувалося розпадом соціалістичної системи СРСР, створенням незалежних держав і початком процесів національного самовизначення в колишніх республіках. Після розпаду Союзу перед керівництвом нових країн постало завдання легітимації нових режимів влади, укріплення їхнього міжнародного авторитету та включення до світового співтовариства як рівноправних союзників, що обрали для себе демократичний шлях розвитку. До того ж, одним із пріоритетних напрямів державної політики в пострадянських країнах була визначена інтеграція системи освіти до європейського та світового освітніх просторів, що зі свого боку, передбачало прийняття державами тих стандартів, що відповідають принципам демократичного суспільства, з-поміж яких одним із найважливіших яких є подолання всіх видів дискримінації і обмеження вільного розвитку особистості, зокрема й за ознакою статі.

Слід відзначити, що наприкінці другого тисячоліття міжнародним співтовариством було досягнуто певних успіхів у напрямку врегулювання забезпечення рівності жінок і чоловіків. Подібне регулювання, на думку дослідників, відіграє роль міжнародних базових стандартів, якими мають керуватися держави у створенні національних правових інструментів і механізмів на захист гендерної рівності та шляхів її просування. У цьому разі міжнародні правові стандарти – це «конкретні міжнародно-правові приписи в галузі забезпечення гендерної рівності», до яких відносять міжнародні нормативні акти, конвенції, декларації, резолюції, пакти тощо [10, с. 348]. Крім того, це – зобов'язання держав щодо захисту базових прав і свобод людини (жінки і чоловіка), недопущення дискримінації за ознакою статі.

Вивчення міжнародного досвіду щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків у державній політиці започатковано в роботах вітчизняних дослідників Н. Грицьак, І. Лавринчук, К. Левченко,

Т. Мельник та ін.; дослідженню стратегій та підходів ООН до просування гендерної рівності в суспільстві присвячені публікації Я. Кліменко, Л. Кобелянської, Т. Лугової, С. Хрисанової, Н. Шведової та ін.; визначення міжнародних правових стандартів у сфері прав людини та гендерної рівності розглянуто в працях учених пострадянських країн М. Лушнікової, Р. Торосян, Л. Ульяшиної та ін.

Однак у науковій літературі недостатньо висвітлено нормативно-регулятивну роль Організації Об'єднаних Націй у контексті розвитку гендерної освіти, тож *метою нашої статті* є аналіз тих документів ООН, які виступають у якості базових міжнародно-правових стандартів щодо просування рівності між жінками та чоловіками у сфері освіти, зокрема на пострадянському просторі.

Для сучасної епохи характерне визнання пріоритетного значення міжнародних стандартів, які слугують своєрідним взірцем для правової регламентації прав і свобод людини у сфері національного права і законодавства. Цілком погоджуємося з твердженням: «Не можна недооцінювати можливості використання міжнародного права для просування гендерної рівності на національному рівні, особливо в тих випадках, де міжнародні норми можна використовувати безпосередньо» [6, с. 6]. Більш того, аналіз законодавства пострадянських країн довів, що принцип пріоритету норм міжнародних угод має переважну силу над національним правом.

Так, до базових міжнародно-правових стандартів рівності жінок і чоловіків насамперед відносять: *Загальну декларацію прав людини* («Universal Declaration of Human Rights», 1948) *Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права* («International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights», 1966), *Міжнародний пакт про громадянські та політичні права* («International Covenant on Civil and Political Rights», 1966), які утворюють *Хартію прав і свобод людини*; *Декларацію про ліквідацію дискримінації щодо жінок* (резолуція № 2263 ГА ООН, «Declaration on the Elimination of Discrimination Against Women», 1967), *Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок*, скорочено – КЛДЖ, (резолуція ООН № 34/180, «The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women», CEDAW, 1979), *Декларацію про викорінення насильства щодо жінок* (резолуція № 48/104, «Declaration on the Elimination of Violence Against Women», 1993).

Вищезначені Пакти, Конвенція та Декларації є правовим і моральним фундаментом сучасного світового співтовариства, основою формування єдиної глобальної гендерної політики, головним внеском яких у регулювання життєдіяльності суспільств дослідники вважають проголошення основних прав людини як загально визнаних принципів і норм міжнародного права, що мають бути закріплені в законодавстві кожної цивілізованої країни. Не були винятком і пострадянські країни, в законодавчих та нормативно-правових актах яких знайшли відображення норми, спрямовані на захист прав людини, зокрема незалежно від статевої належності.

Безумовно, одним із невід'ємних прав людини будь-якої статі є право на освіту, тож цілком природно, що дотримання цього права проголошується в вище перелічених документах ООН.

Так, відповідно до статті 26 Загальної декларації прав людини, кожна людина має право на освіту, зокрема й вищу, яка «повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного». Вказується, що освіта має бути спрямована на повний розвиток людської особистості і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Крім того, положення декларації закріплюють принцип гендерної недискримінації, відповідно до якого і жінки, і чоловіки повинні володіти всіма правами і свободами однаковою мірою. Слід зауважити, що в преамбулі до Загальної декларації прав людини відзначено, що положення, які в ній закріплені, мають розглядатися в якості стандартів, до яких повинні прагнути всі народи та держави, і намагатися шляхом освіти сприяти поважанню прав і свобод людини без будь-якої різниці, зокрема, різниці стосовно статі, а також забезпечувати «шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів, загального і ефективного визнання і здійснення їх» [5].

Іншими міжнародно-правовими стандартами у сфері просування рівності між чоловіками та жінками слугують Пакт про громадянські та політичні права [8], який проголошує право на рівність усіх перед законом і заборону дискримінації за будь-якою ознакою, зокрема і статевою (ст. 26), та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [9], який бере під захист право людини на освіту (ст. 13-14). Зауважимо, що змістовна відмінність цього Пакту від попередніх документів полягає в тому, що окрім проголошення такого права, надається перелік заходів, необхідних для його

реалізації, серед яких для нас визначальними є однаково доступна для всіх вища освіта, рівноцінні система стипендій і викладацький склад.

Відзначимо, що вище перелічені Міжнародні пакти – акти, прийняті Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р., були ратифіковані і країнами пострадянського простору. Білорусь, Російська Федерація та Україна як члени ООН ратифікували її в 1973 р. Після розпаду держави його ратифікували інші пострадянські країни – Азербайджан, 1992; Вірменія, 1993; Естонія, 1991; Грузія, 1994; Казахстан, 2006; Киргизстан, 1994; Латвія, 1992; Литва, 1991; Республіка Молдова, 1993; Таджикистан, 1999; Туркменістан, 1997; Узбекистан, 1995. Очевидно, що це свідчило про готовність держав пострадянського простору дотримуватися міжнародних стандартів щодо захисту прав людини у сфері освіти.

В якості базового стандарту в просуванні рівноправності жінок і чоловіків та усуненні дискримінації за ознакою статі, зокрема й у галузі освіти, виступає інший документ ООН – «Декларація про ліквідацію дискримінації щодо жінок» [3], що був прийнятий через рік після вищезазначених пактів. У декларації наголошується, що, незважаючи на прогрес, що відбувається в питанні рівноправ'я, продовжує існувати дискримінація по відношенню до жінок. А відтак, стаття № 1 зобов'язує включити принцип рівності статей до конституції або гарантувати його будь-яким іншим законом. Показово, що в статті № 9 Декларації наголошується на забезпеченні рівних прав жінок із чоловіками у сфері освіти через рівні умови доступу до освіти, навчання в навчальних закладах усіх типів, зокрема вищих та професійних, однакових програм навчання, іспитів, рівних можливостей отримання матеріальних благ тощо.

Найважливішим серед вищезазначених документів є, на думку багатьох дослідників, конвенція CEDAW, яка набрала чинності 3 вересня 1981 року [7]. CEDAW – міжнародна угода щодо прав людини, присвячена виключно питанню гендерної рівності. Саме в цій конвенції виражено філософію гендерної рівності: у ній надаються визначальні ознаки дискримінації за статтю, знаходить чітке відображення розуміння її природи та сутності у рамках міжнародної системи прав людини. Не обходить документ і питання освіти, тож зобов'язує країни-учасниці приймати «всі відповідні

заходи для того, щоб ліквідувати дискримінацію щодо жінок, із тим, щоб забезпечити їм рівні права з чоловіками в галузі освіти» [7, с. 12].

У контексті нашої статті цінність конвенції вбачаємо в тому, що в ній освіту розглянуто не тільки як одну зі сфер, яка потребує втручання держави для ліквідації дискримінації на рівні правового врегулювання через надання жінкам рівних прав у доступі до освіти, але і як механізм, що має сприяти підвищенню свідомості в питаннях гендерної рівності (стаття 10), що, безсумнівно, зумовлює розвиток гендерної освіти, зокрема й на пострадянському просторі.

Конвенція визнає той факт, що дискримінація вкорінюється в таких сферах життєдіяльності, як культурні, сімейні й міжособистісні відносини, тож, якщо на цих рівнях не відбуваються зміни, то зусилля по досягненню гендерної рівності не будуть мати успіху. Інтерпретуючи вищесказане, маємо підстави вважати, що необхідні заходи щодо усунення статевої дискримінації полягають не тільки в створенні антидискримінаційного законодавства та національного механізму щодо забезпечення рівності між жінками та чоловіками, але й в усвідомленні проблеми дискримінації та існуванні шкідливих культурних стереотипів на рівні суспільної громади, що, безперечно, може й повинна вирішити відповідна організація просвітницької діяльності з проблем гендеру в системі освіти. Серед запропонованих заходів, на наш погляд, найбільш важливими є ті, які спрямовані на «усунення будь-якої стереотипної концепції ролі чоловіків і жінок на всіх рівнях і у всіх формах навчання», а відтак потребують перегляду навчальні посібники, шкільні програми та методи навчання [7, с. 12].

Цінність цієї конвенції, зокрема як міжнародно-правового стандарту для розвитку гендерної освіти, полягає й у тому, що всі держави-учасниці, які приєдналися до цієї угоди, зобов'язані регулярно надавати звіти Комітету CEDAW щодо заходів, здійснених у напрямку просування гендерної рівності, зокрема й в освітній сфері (ст. 10).

Отже, нормативні акти ООН не тільки проголошують принцип гендерної рівності як фундаментальний принцип рівних прав і можливостей, але й встановлюють загальновизнані міжнародно-правові норми, спрямовані на врегулювання та забезпечення рівних можливостей здійснення цих прав. Ратифікація Конвенції про

ліквідацію всіх форм дискримінації по відношенню до жінок та пізніше підписаний урядами незалежних держав Факультативний протокол до Конвенції свідчили про прийняття державами колишнього Союзу зобов'язання впровадження ідеї гендерної рівності на всіх рівнях життєдіяльності суспільства, зокрема й у сфері освіти (ратифікація цього документа Білоруссю, Російською Федерацією та Україною як членами ООН відбулася в 1981 році; у 1991 р. він був ратифікований Естонією, в 1992 р. – Латвією, в 1993 р. – Вірменією і Таджикистаном, у 1994 р. – Грузією, Литвою та Молдовою, в 1995 р. – Азербайджаном і Узбекистаном, у 1996-1997 рр. – Туркменістаном і Киргизстаном відповідно, й останнім його ратифікував уряд Казахстану (1998 р.)).

Попри прийнятті вищезначені та інші міжнародні правові стандарти у сфері врегулювання міжстатевих відносин на принципах гендерної рівності, Генеральна Асамблея ООН визнає неспроможність протягом тривалого часу забезпечити світовим співтовариством захист і заохочення прав і свобод жінок через застосування щодо них насильства, яке є проявом нерівності владних стосунків між статями, що історично склалися, і призвело до домінування чоловічої і дискримінації жіночої статей, і яке є перешкодою на шляху всебічного поліпшення становища жінок і досягнення рівності, розвитку і миру, тож, безперечно, потребує викорінення.

Отже, черговим міжнародно-правовим стандартом, спрямованим на здійснення рішучих зусиль із боку держав щодо виконання своїх попередніх зобов'язань щодо забезпечення покращення становища жінок у всіх сферах життєдіяльності суспільств, зокрема й у сфері освіти, можна вважати «Декларацію про викорінення насильства щодо жінок» [2]. Прийняттю цієї декларації, на думку науковців, сприяла діяльність Всесвітньої конференції з прав людини у Відні (1993 р.), гаслом якої стали слова «Жіночі права – людські права». Адже саме ця конференція, за словами Н. Анішук, «рекомендувала Генеральній Асамблеї прийняти Декларацію про викорінення насильства щодо жінок і наполегливо закликала держави боротися проти цього ганебного явища» [1, с. 219].

Для нас украй важливим є той факт, що, визнаючи гендерне насильство як один із соціальних механізмів, через яке здійснюється

дискримінація жінки, витискування її, на відміну від чоловіків, на другорядний план у політиці, економіці, соціально-культурному житті, декларація закликає розгортати широку освітню та виховну роботу серед населення, зокрема «вживати всіх необхідних заходів, особливо в галузі освіти, з метою зміни соціальних і культурних моделей поведінки чоловіків і жінок та викорінювання забобонів, звичаїв та іншої практики, що ґрунтуються на ідеях неповноцінності або переваги однієї статі або на стереотипах щодо ролі чоловіків і жінок» (ст. № 4) [2].

Крім базових фундаментальних нормативних актів ООН щодо забезпечення рівності статей, про які мова йшла вище, в якості міжнародного правового стандарту щодо гендерної рівності, зокрема й у сфері освіти, виступає ще один документ ООН – *Копенгагенська декларація ООН про соціальний прогрес* («Copenhagen Declaration on Social Development», 1995), прийнятої на Всесвітній зустрічі на вищому рівні в інтересах соціального розвитку в Копенгагені. У цьому документі уряди країн-учасниць визнали, що рівність і рівноправність між жінками та чоловіками стають пріоритетним завданням міжнародного співтовариства і мають бути поставлені в центр економічного та соціального розвитку. Тож Декларація, роблячи акцент на сприянні розвитку соціальної сфери, особливу увагу приділила необхідності забезпечення справедливому доступу та отримання якісної освіти, при цьому пріоритетною групою визначаються дівчата та жінки [4].

Визнання того факту, що інвестування в освіту жінок є ключовим елементом у досягненні соціальної рівності, обумовило прийняття головами держав і урядів країн-учасниць зобов'язання поліпшити якість освіти, зокрема освіти жінок і дівчат, для можливості отримання ними знань, потрібних для повного розкриття їх потенціалу задля повнокровної участі в соціальному, економічному та політичному процесі розвитку; скоротити гендерний розрив на всіх рівнях освіти, зокрема й вищої; забезпечити для дівчат і жінок повний і рівний доступ до освіти. У контексті нашої розвідки особливо привертає увагу зобов'язання щодо розробки конкретної політики в галузі освіти з урахуванням гендерної перспективи та розробки зорієнтованих на широкі маси програм навчання, що заохочують і поглиблюють повагу до всіх прав

людини й основних свобод, включаючи право на розвиток, зміцнюючи такі цінності, як терпимість, відповідальність і повагу до прав інших людей.

Усе вище викладене дозволяє стверджувати, що на пострадянському просторі в результаті орієнтації знов утворених держав на демократичний шлях розвитку, інтеграції системи освіти до європейського та світового освітніх просторів особливої актуальності набуло питання дотримання міжнародних правових стандартів щодо рівності прав жінок і чоловіків, що слугують своєрідним взірцем для регламентації прав і свобод людини у сфері національного права і законодавства. Визначено, що під міжнародними правовими стандартами щодо рівності прав жінок і чоловіків розуміють конкретні міжнародно-правові приписи в галузі забезпечення гендерної рівності, до яких відносять міжнародні нормативні акти, конвенції, декларації, резолюції, пакти тощо. Встановлено, що універсальні міжнародні правові стандарти в галузі забезпечення рівності жінок і чоловіків, зокрема в освіті, формують міжнародно-правові акти Організації Об'єднаних Націй, які мають рекомендаційний характер («Загальна декларація прав людини», «Декларація про ліквідацію дискримінації щодо жінок», «Декларація про викоринення насильства щодо жінок» та ін.), та розроблені на їх основі конвенційні документи («Пакт про економічні, соціальні та культурні права», «Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» та ін.).

Доведено, що у сфері освіти стандарти ООН, крім правового регулювання гендерних відносин (захист права і забезпечення рівних умов доступу до освіти будь-якої людини незалежно від статі; усунення всіх видів дискримінації по відношенню до жінок; право на отримання жінками та дівчатами якісної освіти; скорочення гендерного розриву на всіх рівнях освіти, зокрема й вищої тощо), зобов'язують національні держави, зокрема й пострадянські, вживати необхідних заходів для зміни шкідливих культурних стереотипів суспільної свідомості й поведінки, що, безумовно, можливо тільки шляхом поширення гендерних знань серед населення й відповідного розвитку гендерної освіти.

Перспективи подальших досліджень ми пов'язуємо з вивченням нормативно-правових актів ЮНЕСКО як організації ООН із питань

освіти, науки та культури, які містять міжнародні правові стандарти, безпосередньо спрямовані на забезпечення рівності жінок і чоловіків у сфері освіти.

Література

1. **Аніщук Н. В.** Роль Віденської всесвітньої конференції з прав людини (1993 р.) у вирішенні проблем гендерного насильства / Н. В. Аніщук // Актуальні проблеми держави і права. Зб. наук. праць. – 2007. – Вип. 36. – С. 216–219.
2. **Декларация** об искоренении насилия в отношении женщин, принятая резолюцией 48/104 Генеральной Ассамблеи от 20 декабря 1993 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/violence.shtml.
3. **Декларация** о ликвидации дискриминации в отношении женщин, принятая резолюцией 2263 (XXII) Генеральной Ассамблеи ООН от 7 ноября 1967 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/women_discrimination.shtml.
4. **Декларация** о социальном развитии (принята Всемирной встречей на высшем уровне в интересах социального развития, Копенгаген, 6-12 марта 1995 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/copdecl.shtml.
5. **Загальна** декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
6. **Законодательство**, построенное с учетом гендерных принципов, в странах Центральной и Восточной Европы и СНГ : руководство по продвижению и защите гендерного равенства посредством закона / Урсула Новаковска (Urszula Nowakowska), Ирина Личек (Irina Licek) [и др.] // Региональное Бюро по странам Европы и СНГ ПРООН. – Словакия, Братислава. – 2003. – 68 с.
7. **Конвенція** про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [Електронний ресурс]. – Київ, 2009. – 44 с. – Режим доступу : http://empedu.org.ua/sites/default/files/files/publications_materials/convention_cedaw_draft_04.pdf.
8. **Міжнародний пакт** о гражданских и политических правах, принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи ООН от 16 декабря 1966 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml.
9. **Міжнародний пакт** об экономических, социальных и культурных правах, принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи ООН от 16 декабря 1966 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/documents/>

decl_conv/conventions/pactecon.shtml. **10. Горосян Р. А.** Международные стандарты гендерного равенства / Р. А. Горосян // Известия Саратовского ун-та. – 2015. – Вып. 3. – С. 347-349.

SUMMARY

Hryshak S. The UN International Legal Standards Related to Equality Between Women and Men as a Factor Affecting Gender Education Development in the Post-Soviet Space.

In the article the UN international legal standards related to equality between women and men are examined as a factor affecting gender education development in the countries of post-soviet space. The observance of international legal standards of equality between women and men has acquired special urgency for the newly formed States as they embarked on the democratic path of development, and focused on the European and world educational space integration. International legal standards related to equality of women and men are defined as the specific international legal regulations in the field of gender equality, which include international instruments, conventions, declarations, resolutions, covenants and the like. They serve as a model for the regulation of the individual rights and freedoms in national law and legislation.

It is established that the United Nations international legal instruments, which are advisory in nature, form the universal international legal standards in the field of equality between women and men, including education. They are «Universal Declaration of Human Rights» (1948), «Declaration on the Elimination of Discrimination Against Women» (1967), «Declaration on the Elimination of Violence Against Women» (1993) and some convention documents («International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights», 1966; «The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women», CEDAW, 1979; etc.).

To affect gender education development there have been proved The UN international legal standards related to equality between women and men. The legal regulation of gender relations implies protection of rights and provision of equal access to education by any person regardless of gender; the elimination of all forms of discrimination against women; the right to obtain qualitative education by women and girls; reduction of gender gap at all levels of education, particularly higher and the like as well as the requirement to take the necessary measures to change harmful cultural stereotypes of public consciousness and behaviour that is only possible through the dissemination of gender knowledge among the population of post-Soviet countries.

Key words: international legal standards, regulations of the UN, the equality between women and men, gender stereotypes, discrimination, gender education, post-Soviet countries.